

Theology on the Web.org.uk

Making Biblical Scholarship Accessible

This document was supplied for free educational purposes. Unless it is in the public domain, it may not be sold for profit or hosted on a webserver without the permission of the copyright holder.

If you find it of help to you and would like to support the ministry of Theology on the Web, please consider using the links below:

Buy me a coffee

<https://www.buymeacoffee.com/theology>

PATREON

<https://patreon.com/theologyontheweb>

PayPal

<https://paypal.me/robbradshaw>

A table of contents for *Transactions of the Baptist Historical Society* can be found here:

https://biblicalstudies.org.uk/articles_tbhs_01.php

Letters of 1624, 1625, 1626

To Six English Baptist Churches

From the Anglo-Dutch Waterlander Church at Amsterdam.

Dr. EVANS of Scarborough in 1864 made known that in the Mennonite archives at Amsterdam, there were many manuscripts relating to English Baptist origins. He was furnished with translations of some, made by Prof. Müller, and he printed them in his *History of Early English Baptists*. In the first volume of our *Transactions* we added a rough translation of another letter.

Some of the originals were printed by Mr. Champlin Burrage in his *Early English Dissenters*. More of them will appear this year in our edition of John Smyth's works from the Cambridge University Press, including a photograph of a page of Smyth's writing. There is one group of letters which throws light on the English Churches from 1624 to 1626, and they may be thus indexed:—

Hans de Ries and Renier Wybrant, to Elias Tookey and his friends (from whom descends the church at Church Street, Deptford). Letter lost, but referred to, *Evans*, ii. 34.

Tookey to Ries, 29 March 1624. Letter lost, referred to, *Evans*, ii. 32.

Ries to Tookey, May 1624. Version in *Evans*, original in Burrage.

Tookey to Ries, 3 June 1624. Version in *Evans*, ii. 21. with false date, original in Burrage.

Ries to Tookey. Printed here for the first time, from MS. 1369.

Tookey to Ries, 17 March 1625. Version in *Evans*, ii. 37.

Ries to Tookey, 3 December 1625. Printed here for the first time, from MS. 1371. →

London, Lincoln, Sarum, Coventry and Tiverton to Ries, November 1626. Version from Dutch from Latin of 12 November from English, in *Evans*, ii. 26. The Latin in Burrage.

Anslo to Ries, 13 November 1626. Version in *Evans*, ii. 24, Dutch in Burrage.

Memorandum of replies by English messengers to questions by Ries. Version in *Evans*, ii. 30, Dutch in Burrage.

Final reply by Ries on behalf of the Dutch churches, to the Five English churches, 25 November 1626. Printed here for the first time, from MS. 1375; with version by Mr. R. Klickmann.

Of these six churches, only one is extinct, and it lasted till 1843. Can any other denomination point to five existing churches of a similar age, and produce documents to support its claim?

Ries to Tookey, 1624.

LICHT en waerheyt vloyende van Godt het waerachtighe licht ende wesentlycke waerheyt als eenen hemelschen dauw ende genadighen geestelycken reghen, dienende tot vruchtbare vermeerderinghe der kennisse Godts ende Christi ende der heylsamer leere alsmede tot een godtsalich leven ende heylighe wandelinghe—wenschen wy Dienaren der Vereenichde Gemeente Christi binnen Amsterdam onsen beminden *Elias Tookey* ende synen medeghenoten in de aenghevanghen kennisse der goddelycke waerheyt, van Godt den Vader door den dienst Jesu Christi. Amen.

Zeer waerde vrenden! Onse antwoorde op U laeste schryven met groote verduydicheijt van U.L. verwacht is, wat langhe vertogen. Wy syn daerin teghen onse voornemens selven tot onse verwonderinghe ende leetwesen opgehouden. Bidden wrindelyck dat ons sulcx int goede mocht affgenomen worden.

Deinhout van U.L. schryven is ons niet so smakelyck ofte vermakelyck gheweest als het vorighe, also wy daerin tot ons leetwesen mercken, dat ghylieden synde een cleen getal van persoonen niet en hebt eenen sin oft meyninghe, maer onder een anderen tweesins ende schillende sijt, waerwt wy besorghen (door 't gheene wy door ervarentheyt ondervonden hebben) dat int vermeerderen uwes volcx oneenicheyt, twist, tweedracht ende scheuringe soude moghen vallen, tot grooter ergernisse ende veler vredelievenden droefheyt. Wy en hadden niet ghedacht, dat onder so cleynen getal so veel geschils wesen soude.

Wy verstaen wt u schryven, datter sommighe onder U.L. syn ende dat omtrent het vyfde deel van U.L. gheselschap die niet recht en ghevoelen van de persoon Christi ende dat insonderheyt van tvoornaamste deel synes persoons, dwelck ons hertelyck leet is also de Kennisse Christi van allen rechtgheloovighen ghehouden wordt als een nootwindighe artickel des gelooffs nae t ghetuygenisse Christi Joh. xvii. 3, oock die so hooch van den apostel geexalteert wordt, dat de overvloedicheyt synder Kennisse sodanich is, dat alle dinghen als niet daerteghen en syn te achten, also wy door deselve Kennisse Christum ghewinnen ende in hem 'ngelyvet bevonden worden. De doolinghe in desen ende voornaemelyck int stuck synder Godtheyt is oock in sulcken aensien by den ghewaenden Christenen, dat sy veroorsaect vervolginghe ende vele swaricheyt over den dwalende, waerdoor wy besorghen, wanneer het bekent werde, dat wy sodanighe in onse broederschap hadden ingelaten, dat wy een ontydich onvruchtbaar cruys over

onse broederschap ende ghemeenten, die andersins by de onverstandighe volcken in genoechsamen haect syn, souden verwecken ende veroorsaecken, dwelck wy voorsichtelyck te ghemoet sien —derhalven ons toestaet t zelve doen wysselyck te verhinderen.

Wy hadden in ons schryven aen U.L. versocht, oft ghylieden oock verdraghelyck hielt ende onder u verdraecht degheven die de Godtheyt Christi versaken oft Christum niet en bekeninen waerachtich Godt te syn in den Vader ende met den Vader ende H. Gheest; op dese onse vraghe antwoordt U.L. alleen stuckwys, seggende, datter gheen onder ulieden en syn, die de Godtheyt Christi versaken, maer het ander deel der vraghe: ofter gheen onder u en syn, die Christum niet en bekeninen waerachtich Godt te syn in den Vader ende niet den Vader ende den H. Gheest? laet ghylieden onbeantwoort, daer nochtans meest aen is ghelegen. Dit doet ons twyffelen, datter sodanighe persoonen onder u geselschap syn ende verdraghén worden. Begeren derhalven U.L. sal believen grondtyck hierop te antwoorden ende mede, also ghylieden onse bekentnisse by geschrift hebt, oft ghy met ons verstaet ende eenich syt in t gheene daerin van ons bekent wordt van den eenighen Godt, teweten datter alleen een eenich Godt ende goddelyck wesen is, waerin bestaet Vader, Soon ende H. Gheest. So U.L. yet teghen dese onse bekent enis hebt, dat laet ons weten, opdat wy den anderen wel ende recht moghen verstaen, eer wy voortvaren in vredemakinghe, ende naemaels in vrede, als Christenen toecomt, moghen leven, dwelck wy van herte Christelyck wenschen dat gheschiede.

Belanghende het eedtsveren schryft U.L. dat ghy den eedt om uwen coninck getrou te syn niet en condt weygeren, sonder scult, schade ende voor verraders gehouden te worden, ende stelt ons voor eenighe vraghen. U.L. sal weten: so onder dwoort *ghetrouwicheyt* begrepen sy den coninck ofte dlandt met wapenen voor te staen ofte beschermen, so soudén wy gheensins sulcken eedt den onsen toelaeten ofte vry spreken, ende des te min, also wy den Christenen onghoorloft houden, in eenicherley maniere te sweren oft eedt te doen. !

U.L. heeft ons oock ghenoechsaem, verstaen, dat wy onse ghemeenten alle ghebruyck van wapenen affleeren end niemant in onse broederschap en ontfanghen ofte toelaten, die ghesint is crych, oorloghe oft wapenen te hanteren. Onse redenen ende oorsaken syn U.L. voor desen bekant geworden; derhalven onnoodich hier te verhalen. So ghylieden in desen met ons eenich syt ende daerenboven soudt beloven, uwen coninck oock in de bescherminge door wapenen ghetrou te syn, ende tzelve daernaer van u gheyschet werde te gehoorsamen, soudt ghy dan niet

van uwen coninck ofte overheden ghehouden werden voor meynedighe ende verraders? Dit sal U.L. believen nae te dencken, ende so ghy dan uwen eedt betracht ende uwen coninck ghehoorsamende, hoe smertelyck, ergelyck ende droeffelyck sulcx dan voor onse ghemeenten wesen soude, can U.L. naedencken. Derhalven sien wy in deser sake weynich oft gheene winste.

Wat aengaet eenighe ander artickelen, in U.L. schryven ghedacht, daerin soudē wy lichtelyck een middelweeh vinden, our den vrede te voorderen ende de aenneminghe in de broederlycke ghemeenschap te volstrecken, waert also dat wy in de ghemelde stucken een goede wt comste sghen, dwelck ons van ganscher herten soude lieff syn, also wy de verbreydinghe der ghebenedyder waerheyt midts de vermeerderinghe des ryx Christi herttelyck wenschen, Godt oock desgelycx daerom smeecken ende bidden. Wy syn oock beraden gheweest, mannen tot ulieden te schicken om ulieden, nae de aenneminghe in onse broderlycke ghemeenschap, in goede christelycke orden, naeysch der H. Schrift, te stellen, maer de ghemelde swaricheyt causeren vertreck.

Aldus veel weerdighe, wel beminde vriden heeft ons goetgedocht U.L. te antwoorden. Overlegt alles wijselyck, ende volherdt in heylighe ghebeden, godtsalighe oeffeninghen ende een heyligh leven, vertrouwende Godt, dat syn werck in ulied en aengevanghen heefd sal 'tselve tot syn eewighe ende salighe genade syn. Verwacht syn genade met lydtsaemheyt. De hulpe onser ghebeden willen wy, u, als die u lieffhebben ende u salicheyt wenschen mededeelen. Wy groeten U alle en weuschen u wysheyt ende der siellen welstant ende bidden andermaal: houdt ons tvertreck des schryvens ten goeden.

Onderteeckent wt den naeme der dienaren der Vereeniche
ghemeente Christi binnen Amsterdam by ons

HANS DE RIES

REYER WYBRANTSZ.

Ries to Tookey, 1625.

Anno 1625 den 3 December in Amsterdam.

Elias Toky tzampit degheene, die met hem yveren nae de waere kennisse der evangelische waerheyt, wenschen wy ondergeschreven volstandicheyt ende gedurighen voortganck in de rechte middelen, die in dese heylige sake tot een ghewenscht salich eynde voorderen oft strecken, van Godt den Vader door den dienst Jesu Christi. Amen.

Zeer behertichde vrienden! Uwen brief van den yē Maart

is ons wel behandicht, doch wel twee maenden nae datum des brieffs. t Heeft ons goedt gedocht U.L. te bestellen dese antwoorde.

Ons heeft welgevallen, dat ghylieden tvertreck onses schryvens nae der lieffden aert int goede hebt genomen, alsmede dat ghy des voornemens syt, om te volherden in heylighe gebeden, goddelycke oeffeninghen ende een heylich leven waertoe wy U.L. den segen Godts wenschen ende uwer in onse devocien ende ghebeden voor den Heere sullen gedencken.

Wel doet ghy dat ghylieden stilstaet int gebruyck der sacramenten ende censuren, totdat de liere Godt ueen genadighe wtcomste verleene. Weest nocht aus niet suymachtigh, om met geestlycken gemoeden en vurige gebeden dagelycx t beteekeende in de H. Sacramenten aendachtelyck te bëgeren van Godt den Vader door Christum, die geseten is ter rechterhandt der mayesteyt in de hoochte ende een bediener is der hemelsche goederen. Onse sorghe, die wy gedacht hebbën in onse leste schryven, is niet geheel sonder redene, want de ervarentheyt heeft onse oudheyt geleert ende droeffelyck doen ondervinden, hoeswaerlyck een groote menichte volcx de verdragelycke van de ouverdragelycke geschillen connen siftē, vock de verdragelyckheyt in gewortelt can worden, waerdoor dan in dese onse omliggende plaetsen onder groote gemeenten vele ergelycke schoringhen ende deelinghen syn ghevallen, die oock door de wyste ende verstandichste onder den volcke, die gemeenlyck het minste getal syn, oft sy wel met alle vlyvt derteghen verstandelyck arbeyden, niet couden gehindert worden. Dit doet ons door redenen, in ons schryven gemelt, uwer lieden engeluck besorghen, toch wy wenschen van herten, dat onsen ancxt oft vreesse taller tyt onnut ende te vergeeffs, maer uwe hope int ondervinden van gedurighe eenicheyt mocht waer bevonden worden.

Recht schryft ghijlieden, datter *drie* saken syn, die ons beswaren uwen inganck tot ons ofte volcomen vereeninghe met onse broederschap te volstrecken, saghen niet liever dan dat deselve naer Godes believen mochten wechgenomen, vrede ende christelycke eenicheyt gevonden worden, also wy niet en twyffelen, oft tzelve soude strecken tot Godes eere, verbreydinghe der evangelischer waerheyt ende veler gelovighen blyscap.

Tn der Godtheyt Christi verclaert ghy ulieden met ons eens sins te wesen, ten ware dat wy ulieden verbinden wilden dry, onderscheyden personen in de Godtheyt te gelooven, waerop wy antwoorden: also de woorden der persoonen in de H. Schrift nerghens ghevonden en worden, so hebben wij se in

onse gedruckte bekentenis des ghelooffs oock niet ghebruyckt. Willen derhalven ulieden noch niemant daeraen binden, so weynich wy ons selven daeraen verbonden houden. t F ons genoech dat wy Godt bekennen ende van Hem spreken, gelyck de H. Geest door de wtvercoren heyligen Godts van Godt gesproken ende Godt bekent hebben. Dewyl ghy dan onse bekentnisse des ghelooffs vanden eenigen Godt, Vader, Soon ende H. Geest, verstaen hebt ende bekent met ons eenich te wesen, jaé tot meerder versekeringe wt druckelyck schryft, datter niemant onder ulieden is, die outkent dat Christus Godt is, maer dat ghy alle ontwyffelyck ghelooft, dat Christus nae den geest wtter selfde wesen en substancie is metten Vader ende H. Gheest ende Godt in den Vader, metten Vader en de H. Gheest, ghelyck wy, affirmeeren, so laten wy ons dese Uwe bekentnisse welgerallen ende wenschen dat in de ander artickelen een gelycke eenicheyt mocht gevonden worden.

Wat den eedt belangt, recht segt ghy, dat de eedt niet en was een wyse van meuschen aengenomen, maer van Godt selven gebruyckt, ende van de foden ende fodengenooten veelvuldich over goede en rechtveerdighe saken geoeffent, etc. Dit overleyt synde dwingt u te dencken, dat de eedt gheen figure gheweest is, om van Christo te niet gedaen te worden, etc. Dit is ulieder seggen, waerop wy antwoorden.

Oft het wel also is, dat de eedt den foodtschen volcke toegelaten van Godt ende de fodengenooten gebruyckt is, oock gheen figure oft ceremonie gheweest is, so volget daerwt geensius, dat de eedt den Christen volcke des nyeuwen testaments vry ende toegelaten is, want daer syn vele ende verscheyden wetten ende gheboden den foodtschen wettelycken volcke van Godt gegeven ende geboden, dat oock gheen figuren ofte ceremonien en waren, die nochtans den evangelischen volcke niet aengaen, geboden noch ghegeven syn ende onder twolck des nyeuwen testaments niet mogen noch behooren ingevvert te worden, als daer syn de wetten der gerechts ende der policy, want soude men dese in de kercke des nyeuwen testaments willen invaeren ende achten den Christenen gheboden ende gegeven te syn, wat veranderinghe dan in alle republieken most aengesteld worden, condy lichtelyk nae dencken.

Hier soudén wy connen een groote menichte van geboden ende wetten, so der rechten wraken ende policy U.L. voor oogen stellen, die onder de ceremonien ofte figuren niet mogen gestelt worden ende wy om de cortheyt verbygaen, ende so wy achten gheenssius van U.L. onder den christenvolcke en sult willen geoeffent hebben, waerwt ghy sien condt, dat alle het ghene

onder den wettelycken volcke eens geboden ende geoeffent is onder den Christenvolcke niet geboden ofte te oeffenen geboden is, waerwt ghy sien ende mercken condt, dat het niet en volght tgeene ghy meyndt te volgen, dat de wettelycke geboden, die gheen figuren oft ceremonien geweest syn, onder den christenvolcke souden plaets hebben.

Hierby, gedenckt dat Moyses een dienaer gheweest is onder den wettelycken volcke int huys des ouden ende niet des nieuwen testaments, dat Godt door Moyses tot den foodtschen volcke, maer tot den christenvolcke door synen Soon Jesus heeft gesproken, die als coninck, gebiedier ende wetgever van Godt is ingeleyt int huys des nieuwen testaments, ende dat van wege des niet Moyses, maer de Soone onder de christen schare in alles moet gehoort ende gevolght worden. Want van desen heeft Moyses voorseyt, dat Godt syn woordt in synen monde soude leggen ende door hem spreekken, wat hy den Christenvolcke gebieden soude ende beveelt ons den Soone te hooren, ons also wysende van hemselven tot den Soone. Wildy dan Christenen syn, hoort den Sone ende laet Moyses den foodtschen volcke bevolen syn.

Wt gemelder vorsaken soude in beyde strydtpunten niet Moyses, maer Christum gevraecht ende ghehoort worden. Oft heeft Moyses claerder van der Christenen wet gesproken als Christus? ende heeft de wet oft wettelycke leere meer claerheynt dan de evangelische? hoe schryft dan Paulus: ist dat de dienst, die de verdomenis predickt, claerheynt hadde, veel te meer is de dienst, die gerechticheynt predickt, in claerheynt, want oock dat deel, datter verclaert was, en is niet verclaert teghen dese overmatighe claerheynt, want, ist dattet claerheynt hadde dat ghene dat ophout, veel meer salt claerheynt hebben datghene datter blyft, etc. Dewyl dit also is so soude de waerheynt deser strydsaken niet wt de donckerheynt der wet, maer wt de overmatighe claerheynt des evangeliums gesocht worden, dat wy by Christum des werelts licht ende synder Ghemeente overste priester, propheet, wet gever ende leeraer, in wien de dienst der wet door Moysen gegeven ten eynde is gheloopen. Dese seght wtydruckelyck tot de synen aldus: Ghy hebt gehoort, dat tot de ouders geseyt is: "ghy en sult gheenen valschen eedt doen, maer ghy sult." Godt uwen eedt houden, maer ick segge u, dat ghy in geenderley wyse en sult sweeren, noch by den hemel, want hy Godts stoel is, noch by der aerde, want sy, syne voetbanck is, noch by Jerusalem, want sy is eenes grooten coninx stadt, noch by u hooft en suldy niet sweeren, want ghy niet een haer wit oft swart maken en condt,

maer u woorden sullen syn ja, ja, neen, neen, wat daerboven toegedaen wordt, dat comt wt den quade. Hierby voecht de leere Jacobi cap v, vs 12.

Tn dese woorden Christi en is geen duysterheyt, waer deselve syn n aecht ende claer. Hy stelt den Joden eerst voor oogen, wat Godt door Moysen den foodtschen volcke van het eedtswezen heeft gheboden, maer hy selne, die meerder was als Moyses, gebiedt den synen ende seyt: maer ick (*ick*, seyt de Heere Jesus) segge u, dat ghy in geenderley wyse en sult sweeren. Hoort wat Jesus seyt: in geenderley wyse, seyt hy, en suldy niet sweren. Als hy verbiedt in geenderley wyse te sweren, so verbiedt hy oock nae wettelycke wyse te sweeren, welcke wettelycke wyse hy te vooren gedenckt, seggende: ghy hebt gehoort, dat totten ouders geseyt is. Ghylieden waent, dat Christus door de gemelde woorden niet den wettelycken eedt, maer t misbruyck van den eedt, daerin de foden in hare particuliere tzamensprakingen gevallen waren, den Christenen verbiedt, maer de wt gedruckte woorden Christi syn u meyninghe contrarie, want geseyt hebbende wat door Moysen geoorloft oft geboden was vant sweeren, segt hy tot de synen: "maer ick segge u, ghy en sult in geenderley wyse sweeren"—ende neemt also het oude wech ende stelt yet nieuws oft meeders in de plaetse, nae din hout der proffecyen, dat is, ick sal myn woort in synen mondt geven, die sal tot hen (verstaet: den christen-volcke) spreken al dat ick hem gebieden sal. Item Psalm lxxviii en Matth. xiii, 35 ick wil mynen mondt openen in gelyckenissen ende wil wtspreken de verborgentheyt van beginne der werelt ende noch Hebr. iii, 5. Moyses was getrouw in al syn huys tot getuygenis desghenen dat geseyt soude worden. Merckt op die woorden *dat geseyt soude worden* ende leert daerwt, dat het door Moyses niet al geseyt was, maer datter tot den volcke des nieuwen testaments noch yet door den Sone soude geseyt worden, dat door Moyses niet en geseyt was.

Laet u oock niet duncken, dat Jesus gheen goedt orateur geweest is oft dat hy niet so wel als Moyses en heeft connen wt drucken den wil desgheenen die hem gesonden hadde. Want hy heeft gheen minder maer een veel hooger volmaght engeest ghehadt den Moyses oft yemant van syngesellen. Psalm xliiii, 8. Houdt u dan, als Christenen toecomt, niet aen Moyses, diens wet tot op Johannes heeft geloopen, maer in Christum den voleynder des ghelooff wt gedient heeft, ende hoort syn stemme. Hy seyt tot den synen (onaengesien door aenwysen de eedt oft het wettelyck sweeren toe gelaten was): ghy en sult in geenderley wyse sweeren.

Wanneer Christus den eedt door dese woorden voor den volcke des nieuwen testaments niet en had willen afschaffen ofte wechnemen, maer alleen t misbruyck der eeden, so soude hy niet geseyt hebben: ghy hebt gehoort, dat totten ondsten geseyt is "ghy sult gheenen valschen eedt doen," en verhalende also de woorden, die in de wet gelesen worden, maer sonde t misbruyck, dat de Joden pleechden, gedacht hebben en soude geseyt hebben: ghy lieden segt onder malcanderen, oft de Pharizeën oft Schriftgeleerden, oft ume Ousten, de wet misduydende, seggen tot u: men mach lichtveerdich ofte te vergeeffs in de dagelycxse handelingen sweeren ende dat volcht ghy, maer ick segghe u: ghy sult in geenderley wyse lichtveerdich oft te vergeeffs sweren.

Maer de Heere en gedenckt niet eens tghene de Phariseën oft Schriftgeleerden oft de oudsten des volx oft het volck selve als een misbruyck lichtveerdich deden, maer tghene dat Moyses tot den wettelycken volcke geseyt hadde. Derhalve wordt door Christus door de woorden "ghy en sult in geenderley wyse sweeren" niet alleen t misbruyck des wettelycken eedts, maer t ghene de Heer segt, dat totten oudsten geseyt is, dat is het eedtsweeren door Christum den synen verboden,—gebiedende in plaetse des eedts gheen hooger bevestinghe als ja, ja, ende neen, neen, te gebruycken. Dat dit de sin, meyninge ende toestant is der woorden Christi blyckt wt hetgheen in denselven capittel Matth. v over andere wettelycke gheboden van Christo gehandelt is. Want als hy, tghene Moyses door Godts bevel het wettelyck volck geboden had ende toegelaten hadde van den scheydtbrief, heeft willen wechnemen ende een meerder en hooger gerechticheyt den synen leeren ende gebieden, segt hy: daer is oock gesproken: wie hem van synen wyne scheyt, die sal haer eenen scheydtbrief gheven, maer ick segge u, wie hem van synen wyve scheyt ten sy om overspel, die maeckt dat sy overspel doet ende wie de affgescheydene trout, die doet oock overspel, etc. Mercket wat Christus de Heere seydt: hy gedenckt het gebodt synes Vaders van den scheydtbrief, door Moyses den volcke Godts gheboden, so blyckt: Deuter. xxiv, 1; Mal. ii, 15. Syt ghy op u wyff gram, so scheydt u van haer, seidt de Heere de Godt Israels. Her blyckt dus, dat de Heere niet alleen om overspel, maer om andere oorsaken weer, den wettelycken volcke niet alleen georlooft, maer geboden hadde haer wyven te verlaten ende eenen scheydtbrief te gheven; oock dat deselve wyven aen andere maunen mochten trouwen; Maer niet eenich misbruyck des scheydtbriefs oft alleen het lichtveerdich scheyden,

maer de saecke selve verhielt de Heere Jesus den synen, wechnemende wat Moyses in deser sake geseyt hadde, ende een meerder ofte hooger gerechticheyt als de wettelycke eyschende, segt hy: (on aengesien) daer is gesproken, wie hem van synen wyve scheydt, die sal haer eenen scheydt-brieff gheven, maer ick segge u, wie hem van synen wyve scheydt, ten sy om overspel, die maectt dat sy overspel doet ende wie de affgescheidene trout, die doet oock overspel.

Met wat redenen soude men hier mogen seggen, dat Christus in die gemelde woorden alleen soude berispen t misbruyck ofte het al te lichtveerdich scheyden van den wyve, dwelck eenighe onder de foden mochten gepleecht hebben ende hat hy geensius t gebruyck van den scheydtbrieff te gheven onder de Christenen in syn volle cracht gelaten hebben? Wy achten niemant die wel besint is ende de waerheyd wil eeren.

Ghelyck het day in desen blyckt, dat Christus, verhaelt hebbende wat de wet seyt van den scheydtbrieff, door de woorden: maer ick segge u, wie hem van synen wyve scheydt ten sy om overspel, die maectt dat sy overspel doet, etc., niet alleen en straft het lichtveerdich scheyden oft eenich misbruyck dat de fodengenooten in deser saecke mochten geoeffent hebben, maer in den grondt wechneemt de gheheele sake van de wet des scheydtbrieffs als een sake, die hy onder de synen niet en wil geveffent hebben, ende wyst haer eenen hoogeren wech, daer Moyses niet van en heeft gesproken, wt druckelyck leerende tghene by Moyses noyt geleert en was, namelyck dat de affscheyder om eenighe ander sake maectte dat de affgescheydene vrouwe overspel dede ende dat deghene die se trouwde oock overspel dede, siet daer ende mercket dat Christus in den cappitel Matth. v niet alleen so ghy waent de misduydinghe der wet, valsche glosen oft alleen het misbruyck van saken in de wet geboden en straft, maer veel meer eenighe by Moyses geboden oft den Jodischen volcke toegelaten den synen verbiedt ende een hoogen ofte [meerder] gerechticheyt van de synen eyschet.

Wt allen desen ende wat noch meer soude connen geseyt worden, dat wy om de lanckheyt te vermyden verbijsaan, blyekt seer naetelyck, dat Christus in de gemelde woorden niet alleen straft, verbetert ofte wil wechnemen t misbruyck des wettelycken eedts, maer veelmeer dat hy den synen wtdruckelyck verbiedt het wettelyck sweeren, willende dat sy in plaetse des eedts geen ander woorden als jae ende neen gebruycken sullen. Leest hieroner de commentaren Erasmi, Chrisostimi ende meer

anderen: sy sullen u mogelyck tot verlichtinghe strecken.

t Ghene ghylieden schryft, dat ulieden beweecht om het eedtsweren te behouden oft als geoorlooft te achten, beweecht ons niet, also het niet en is Christi leer, gebodt oft bevel, maer tghene ons crachtechlyck beweecht het eedtsweren te verlaten, syn Christi allerclaerste woorden: maer ick segge u, ghy en sult in geenderley wyse sweren, etc. Dit is een wt druckelyck verbodt door Christum den synen ghegeven, dat wy ons onderwerpen moeten, also de Vader wt den hemel ons bevolen heeft, hem te hooren.

De oorsaken, die u bewegen, syn dese nae inhoudt uwes schryvens De eerste is omdat Paulus, so ghylieden meyut, heeft gesworen ende wyst aen twee plaetsen 2 Kor. ii, 1; ende Gal. i. 20. De eerste plaetse luydt aldus: ick roepe Godt aen tot een getuyge over myn sielle, dat ick ulieden sparende niet weder tot Corinthen gecomen en ben. De plaetse totten Galaten wordt aldus gelesen: so wat ick u schryne, Godt weet ick en liege niet! Dat noemt ghylieden sweeren oft eedt doen ende meyndt, dat yemant tot een ghetuyge aen te roepen oft sieh op Godes kennisse oft wetenschap te bewepen so veel sy, als nae wettelycke aert by den levendighen Godt te sweeren. Maer waer leest U.L., dat by Godt selve oft onder den wettelycken volcke sulcke forme van woorden oyt gebruyckt syn int eedtsweeren? oft dat deselve woorden oft sodanighe erghens in de H. Schrift voor eedtsweren ghehouden syn? Wy achten ghylieden en sult ons gheen plaetse counen wysen; daerom wy oock t gebruyck van sulcke woorden voor gheen eedtsweren oft wettelyck sweren; by den Jodischen volcke gebruyckt, en connen houden.

t Is een gheheel ander sake yemant tot een ghetuyge te roepen oft hemselven te beroepen in een questieuse sake op yemants kennisse oft wetenschap, oft by yemant te sweeren. Oft sweren wy elcke reyse by de meuschen, als wy haer om yets te betuigen roepen? oft als wy ons beroepen in sake van questie op yemants kennisse en wetenschap? waermede sult ghy dat proberen? Als men yemant tot een getuyge heeft gewepen oft om getuygenis te gheven van een sake die hy weet ende hem bekent is, so wordt daernaer eerst door de overheyte van den getuyge de eedt oft het sweeren gevordert, die dan syn getuygenis met den eedt bevesticht. Waerwt dus blyckt, dat yemant tot een getuyge te roepen noch hem te beroepen op yemants wetenschap oft kennisse van saecken, gheen eedt oft eedtsweeren sy ende volgeus dien dat Paulus, de gemelde woorden gebruyckende, gheene wettelyc-

ken eedt gebruyckt noch gesworen heeft. In den brief aen synen gelieden Timothees cap. v, vs. 21, schryft de apostel aldus: ick betuyge voor Godt ende den Heere Jesu Christo, ende voor den wtvercoren engelen, ende 1 Thess. ii: 1, 2, 5 beroept hy hen op de wetenschap ende kennisse der broederen. Soude Paulus daerdoor by de engelen ende de broederen ghesworen hebben? Dat sy verre! Sult oick, so wy vertrouwen, als ghy de sake met meerder opmercken sult naegedacht hebben, een beter gesicht oft voordeel cryghen ende volgeus dien mercken, dat de woorden Pauli 2 Cor. ii, 1; Gal. i, 21, tot hewys des eedtswerens qualycksyn aengetogen ende niet hewysen connen, ende dat van wegen de glose, die ghylieden oner de woorden Christi gemaect hebt, niet en can bevesticht worden. Daerom blyven wy by de naeckte, wtgedruckte, claere woorden Christi: maer ick segge u, ghy en sult in geenderley wyse sweren. Dese hebben, houden ende volgen wy; u raeden wy die oock te volgen ende te houden ende U glosenen ofte meuschelycke gedacht ende voorgenen te laten varen, etc., t Is sekerder op den text als op de glose te steunen.

Hierby gedenckt, dat de H. Moyses den hemel ende aerde tot een ghetuyge heeft aengeroepen, dat hy den Israliten leven ende doot, gebenedydinghe ende vermaledydinghe voorgelēsen hadde, dat zo heeft Moyses daerdoor by den hemel ende aerde ende also by creaturen ghesworen, so salt ons, achtervolgende dit exempel, oock gevorloft syn by creaturen te sweeren, maer dat sy verre. t Blyckt dan dat een ander sake is, yemant tot getuyge te roepen oft by yemant te sweren.

Dat den engel Godts gesworen heeft by den Levende oan eeuwicheit tot eeuwicheyt, bewyst de H. Geest Apoc. x, 6, so ghy recht aenwyst, maer sulcx bewyst niet in dit ons ghexhil, also het een bysonder exempel is, daerwt men geen algemeene wet oft regel maecken mach, so weynich men oock van het bysonder tot het algemeene mach hesluiten oft argumenteren.

Ghylieden behoort oock te weten, dat de engelen haren by sonderen dienst ende wet hebben, also oock wy Christenen. Ons staet te letten op t ghene ons Godt door Christum heeft geboden ende niet op t ghene hy syn engel als een bysonder dienaer in een bysonder exempel heeft bevolen. Ende gebiedt ons derhalven dit exempel des engels so weynich te sweeren, alst ons gebiedt tloecxken, dat de engel in de handt hadde, dwelck ons onbekent is, in de handt te nemen, ende int sweeren onsen rechtervoet te setten op de zee en den slincker op de aerde; maer so weynich u dat is een navolglyck exempel, so weynich oock het sweeren des engels.

Alle exempelen syn gheen wetten, die ons na te volgen staen. *Josep* de vrindt Godts heeft by dleven *Pharaons* ghesworen. Is ons dit exempel een wet, die ons nae te volgen staet? Wy achten dat ghylieden van een beter gevoelen syt, ende volgens dien sien condit, dat het sweren des engels ons voor gheen wet oft naevolgelyck exempel en can verstrecken ende derhalven qualyck tot u voorgheven geappliceert is.

De plaetse totten *Hebreëen* cap. vi, daarvan ghy seght, dat wy daer een voorbeelt hebben van Godt ende den meuschen dieut oock niet ter saken. Dan dat Godt gesworen heeft loochent niemant: det staet dan niet in questie. Maer dit: oft Godt met syn sweren den volcke des Nieuwen Testaments een navolgelyck voorbeeldt geweest is ende een wet ende regel gegeven heeft, om nae te volgen. Wy seggen: neen! also wy tzelve onbewyselyck houden. Gelyck wy dan oock onbewyselyck houden, wat forme van woorden Godt gebruyckt heeft int sweren, ter plaetse die de auteur totten *Hebreëen* gedenckt want by *Moyses* en is de forme des eedts niet gemelt, ende wat de auteur totten *Hebreëen* gestelt heeft, dwelck verduyts wordt *voorwaer* is een wordeken, also het in de Griexsche sprake staet, so swaer om verduytschen, dat oock de taelgeleerden niet al eenderley en syn van ghevoelen ofte eenderley formé van woorden int verduytschen stellen, dwelck nochtans vooral noordich ware, als ons het sweren Godts tot een naevolgelycke wet soude streeken. Want de 'forme van woorden, tot eenen rechten eedts gebruyckt, moet niet by ons gedicht, maer van Godts selven ge oeffent oft ons voorgeschreven syn.

t Is waer deselve auteur verhaelt, wat gewooute tot synder tyt onder de meuschen was ende seydt: de meuschen sweren by eenen meerderen dan sy syn ende de eedt is hêt eynde van alle twistinge onder haer. Maer dit bewyst oock niet in onsen geschille, want als hy seydt: *onder haer*, so blyckt dat hy spreeckt van de gemeene werelsche meuschen endè niet van der Christenkercke. Anders had hy moeten seggen: de eedt is het eynde van alle twist onder ons ofte onder de meuschen ende ons. Want dat het wordeken *menschen* in der H. Schrift niet altyt in genere tzamen de werelsche ende Christenen en vervaet, blyckt *Matth. xvi, 13*, al waer *Jesus* syn discipelen vraechde: wie seggen de *menschen* dat ick ben, de sone des meuschen? De discipelen antwoordden: sommighe seggen, dat ghy *Johannes* de Dooper sijt, de sommighe *Elias*, de sommighe *Jeremias* oft een van de propheten. *Christus* seyde: wat segt ghylieden dat ick ben? waerwt naectelyck blyckt, dat het wordeken *menschen* niet altyt en vervaet de geloovighe endè

ongeloovighe tzamen, maer alleen de ongeloofighe, also Christus nae der discipelen antwoorde syn jongeren int bysonder vroecht: wie segt ghylieden dat ick ben? In een gelycken sin moet het woordeken *menschen* Hebr. vi genomen worden, dwelck de woorden *onder haer* bevestigthen: *onder haer* seyt de apostel, ende niet *onaer ons*.

Dat wt oft door het eedtsweeren veel goedt soude commen voor de siellen ende lichamen der meuschen schryft ghylieden. Maer dat yemant daerdoor aen syn sielle soude gebetert worden oft eenich goedt outfanghen connen wy niet sien; wilden tselve wel wat breeder van ulieden verclaert ende aengewesen hebben, wat het voor een goedt is, dat yemants sielle door het eedtsweeren can becomen. Ende oft het al so waere, dat yemant nae den lichame daerdoor eenich goedt geschiede, so can hy tselve door der Christenen jae-woort (wanneer sullex in plaetse van eedt wordt outfanghen ende aengenomen, gelyck hier in onse landen gexhiet, doordien de overheynt weet, dat wy voor christelyck houden niet te sweren ende gheen hooger bevestighe over de ghetuygenisse, die wy gheven, en doen dan met jae ende neen) so wel genieten als door het eedtsweren. Endé oft oock yemant in lichamelycke saeken door den eedt conde ghedient worden, so ist noehtans den Christen ongeoorlooft, also wy Godt meer moeten ghehoorsamen als de menschen.

Dat ghylieden oock invoert de woorden Christi, dat hy Christus niet gecomen en is, om de Wet oft Propheten te breken, maer om te veroullen—en is niet teghen ons, can oock ulieder meyninghe niet bevestigthen. Want so ghylieden meyndt, dat de wet Moysis in Christum niet en is ten eynde ghelooopen, maer den Christenen tot de miuste letter ende tittel toe noch ghebidt ende van de Christenen behoort onderhouden te worden waerom en laet ghy dan u ende uwe kinderen nae de wet niet besnyden? waerom en offert ghy niet nae dinhout der wet? waerom en onderhoudt ghy niet tgebodt datter is van den scheydtbrieff ende trout veel wyven, dwelck Christus, ende niet Moyses, wtspreect voor overspel? waerom en outhout ghy u oock niet van verckenvlees, tversticke ende tbloedt der dieren? waerom en onderhoudt ghy met de Joden oock niet den sabbat ende outsteect opten sabbat vier in alle huysen teghen de wet? ende noch meer als hondert dergelycke saken, die de wet ghebidt. Ghedenckt toch dat Christus seyt Matth. V en Luk. XVI dat de Wet ende de propheten tot op Johannes gepropheteert hebben; ende wat Petrus in de heylighe vergaderinghe binnen Jerusalem geseyt heeft tot degheenen, die de geloovighen tot de besnydinghe nae dinhout des wets wilden

dwinghen, te weten ditte: wat versoeckt ghy dan nu Godt met oplegginge des joesc op de halsen der discipelen, dwelck noch onse vaderen, noch wy niet en hebben connen draghen, maer wy ghelooven door de ghenade onses Heeren Jesu Christi salich te worden, ghelyckerwys als sy oock, etc. Hoort wat Petrus seyt, die noemet Godt te versoecken, wanneer men den Christenen met het jock der wet wil beswaren. So en ghebiet dan oock de wet Moyses den Christenen niet, verstaet niet verder dan Christi wet, leer ende leven den Christenen ghebiet. Leest noch breeder ter selver plaetse der aposteelen ende der gauscher vergaderinghe oordeel over dese sake. Wy, schreven sy apostelen ende anders ende broeders, wy wenschen salicheyt den broederen wt de Heydenen, die tot Antiochiën ende Syriën ende Ciliciën syn, want wy ghehoort hebben, dat sommighe van de onsen syn wtgegaen ende hebben u verstoort met woorden ende ume sielen wanckelbaer gemaectt, seggende: ghy, sondt u laten besnyden ende de wet houden, denwelcken wy niet bevolen en hebben etc ende verder: het behaecht den heylighen geest ende ons u gheen beswaringhe meer op te leggen, dan alleen dese nootsakelycke saecken, dat ghy u onthout van den affgoden offer, vant bloedt ende verstickte, van oncuysheyte etc. Merckt de heylighe apostolixhe vergaderinghe heeft degheenen, die de Christenen met de wet Moysis wilden beswaren, wedergesproken ende ghewilt, dat haer niet meer en soude opgelyt worden, als de ghemelde stucken. Dit denkt nae, ende wat meer van des wets eynde bij Paulum wordt ghelesen, dwelck wy, om de lanckheyte te vermyden, ongedacht laten, ende ghy sult sien connen dat Christus door de woorden van U.L. aengetoghen gheensins en heeft willen leeren, dat de wet Moysis tot de minste letter ofte tittel toe onder de Christenen soude plaets hebben, ende volgens dien, dat u bewys vant eedtsveren ulieder voorgeven niet bewyst. De Heere en seyt oock niet alleen, dat de minste letter of tittel van de wet niet vergaen en sal, maer seyt daerby: totdat het al vervult worde, waermede hy het eynde der wet in syn vervullinghe ghestelt heeft. Alst nu alles door hem volbracht ende vervult was, wat in de wet van hem vorseyt was, heeft hy aen den cruyse geroepen: het is vervult! ende daermede des wets eynde aenghewesen.

Aldus veele hebben wy tot ulieder verbeteringhe van den eedt oft het eedtsveren te willen antwoorden. Nu sullen wy tot den crijeh comen ende op ulieder voorgeven oock onse meyninghe verclaren.

Naedien dat ghylieden, so u schriften an ons gesonden getuygen, tot kennisse Christi nae den gheest ende Christi ampt

in der gloorien ende heerlyckheyt, daer onse bekentenisse van meldinge doet, ghecomen soudt syn, heetet ons seer vreemt ghegeven, dat ghyliden de ware Christenen van Godt door Jesum Christum met den gheeste Christi ghesalvet ende der natuere ende sin Christi deelachtich ghemaect, den bloedighen crych om aertsche ende vergancklycke dinghen oorlooft ofte toestaet, also gheen dinck min en schynt met de nature, gheest, leere, leven ende sin Christi te stemmen noch en is te vereenighen, als het vreedt, bloedich cryghen, dwelck by den aertschen coningen, princhen ende vorsten wordt gep leecht ende gedreven. t Is naer ons insien een seer merckelyck teeken van uwe blindtheyt, dwelck ons hertelyck bedroevet ende dunckt ons dit alles daer wt te vloeyen, dat ghy meer aen Moysen als aen Christum hanget ende liever Moyses als Christus in desen hoort ende volgt. Dan so ghy in deser saken alleen den Sone, die ons met eender heerlycke goddelycke stemme van den hemel is geboden te hooren, wildet oragen ende hooren, oock op syn voetstappen, exempel ende daden wildet mercken, so soude u den lust tot cryghen haest outsincken ende een christelyck bedencken by u vervorsaeckt werden.

Onse meyninghe, dat cryghen ende stryden met vleeschlycke waepenen nae der vleeslycke oft aertsche coningen, vorsten oft princen maniere om aertsche dinghen den Christenen ongeoorloft is, en rust niet alleen op de woorden Christi Matth. v: "ghy en sult den guaden niet wederstaen," maer wy hebben verscheyden schriftuerlycke gronden neffens deselve oorden, die ons bewegen deselve woorden Christi te verstaen, ghelyck wy die verstaen, ende het bloedigh crychvoeren doen vluchten ende verwerpen.

Den Isreliten is den crych gheoorloft, ja gheboden gheweest, want haer was een seecker landt van Godt beloovet, dwelck hy haer door tghewelt des sweerts gheven wilde tot een eeuwighe besittinghe; maer wat gelykenisse heeft dat met ons Christenen oft wat oorsake is daerin, dat ons den crych oorloven soude? Also ons gheen belofte van Godt gedaen is van seecker landt, plaetse oft stadt, oft bevel gedaen en is om de inwoonderen te verdelgen met den sweerde, te verbannen ende haer landt, steden ende goederen in te nemen ende te hextten etc, veel min dat wy belofte hebben, dat den lieven Godt in sulcken handel met ons sal syn, onse hulpe, sweert, gheweere ende wapen sal syn.

Dewyl dan de Christenen gheene dusdanighe beloften oft ggeboden hebben, hoe mach dan den crych haerlieden, als eertijts den foden, vry, geoorlooft oft geboden syn? dat wilt nae.

dencken, ende oock daerby dat de coninghen ende prinsen onder den wettelycken volcke met haer lieder ampt voorheelden oft figuren gheweest syn van Christo Jesu den geestelycken gesalfden Melchisedeck. David ende Salomon, coninck des vredes ende der gerechticheyt, ende synen gheestelycken ampte onder synen hemelschen rycke ende gheestlicken coninkryck; de Christenkerck oft vergaderinghe in den Nieuwen Testament. Dewyl dan de coninghen onder de Wet, soowel als de priesters, met haeren ampte figuren ende voorbeelden gheweest syn van Christo Jesu ende syn syn geestelycke regeringhe, ampt ende dienst ende de wettelycke figuren ende voorbeelden in Christum onder hem ende syn volck geeyndicht syn, so moet dan oock dat ampt der coninghen, waeronder het crychvoeren oock begrepen was, so wel als het priesterlycke ampt, dwelck was tslichten ende offeren der dieren nae de wet, onder de geloovighe des Nieuwen Testaments ophonden, ende moghen derhalve de Christenen so weynich crych voeren als offerhanden nae de wet pleghen. Dit wilt naedeucken.

Hier henenens dieut aengemerckt de proffecye des heyligen patriarekx Jacobs Gen. xl, ix: 10 de conincklycke roede en sal van Yuder niet genomen worden, noch de meester van synen voeten, totdat de helt comme, etc. Want dese proffecye leert claerlyck dat de conincklycke macht ende regeringe, oock sweerdt ende crychoeren behoort, van den volcke Godts ghenomen sonde worden, ghelyck oock in ende nae de comste Christi gheschiet is. Sonden nu de Christenen tzelve wederom aengrypen, so most bewesen worden ende blycken, dat dat wechgenomen sweerdt, als oock het crychvoeren, de kercke Christi, dat volck des Nieuwen Testaments, van Godt gegeven, geboden ende bevolen is, dat wy achten onmogelyck te syn, ende van wegen des het crychvoeren ende tgebruyc des sweerts den Christenen ongeoorloft houden. Als de liene Godt oock gewilt heeft, dat het Yoodtsche volck crych tegen haer vyanden voeren ende hauthaven soude, so heeft hy haer wetten door Moysen gegeven, hoe sy de crych oeffenen ende met haer vyanden handelen souden, maer sulcke oft diergelycke wetten, die tot den crych passen ofte tot het crychswesen behooren, en heeft Godt door Christum den Christenvolcke niet ghegeven, so heeft Godt oock niet ghewilt, dat Christenen cryghen oft haer vyanden niet vleeslycke wapenen aetasten sonden. Jesajas ende Micheas, beyde propheten des almachtighen Godts, hebben door den H. Gheest van de kercke des Nieuwen Testaments gepropheteert ende haren standt, wesen ende doen seer naerstelyck beschreven, seggende aldus: in de leste daghen sal

de berch, waerop des Heeren huys staet, opgerecht worden hooger dan alle bergen ende boven alle heuvelen verheven sy ende alle volcken sullen daer toeloopen ende sy sullen haer sweerden tot ploechysers ende haer spiecen tot sickelen maken: gheen volck en sal teghen het ander gheen sweerd opheffen ende en sullen niet meer cryghen leeren. Mich. iv, Js. ii. Merckt aen: dese dinghen seggen beyde propheten van den volcke des Nieuwen Testaments; het eerste, dat sy haer swaerden ende spiecen (verstaet de vleeslycke wapenen, die men in den crych ghebruyckt) sullen tot niet maken; het tweede, gheen sweerd meer en sullen verheffen, ende het derde niet meer en sullen leeren oorloghen.

Hoe mocht toch yet claerders teghen het crychvoeren der Christenen opgebracht worden, als hier door beyde propheten geseyt is? Sy bevestighen, dat het volck des Nieuwen Testaments sal sweerdeloos oft wapeloos wesen: gheen sweerden en sullen verheffen ende oock niet meer leeren oorloghen; dats verre van oorloghen pleeghen oft crychvoeren. Wy bidden ende vermanen u dese der propheten woorden, ghetuygenisse ende merckteecken, die sy voor de kercke des Nieuwen Testaments gegenen hebben, oupartydich, met begeerte ende lust tot kennisse der waerheyt te hedescken: twyffelen niet, oft sal u dienen tot verlichtinghe.

De waerheyt deser proffecyen is oock ghebleken in de eerste kercke, door Christum ende syne jongeren ghebouwt; want die is als een kudde schapen, weerloos, sonder sweert ende wapen gheweest, toch wel voorsien niet gheest ende macht, goddelycke ende gheestelycke wapenen, waerdoor sy alleen dat rycke Christi ghebouwt, opgerecht ende beschermt hebben.

De eerste kercke is gheweest de allersuyverste; verciert met de hoochste gaven ende vruchten des H. Gheestes. Sy is gheweest als een beeldt ende exemplaar, daernaë alle navolgende Christenkercken moeten geformeert ende gebeeldt werden. So moeten dan alle Christenkercken nae dit voorbeeldt oock wapenloos, sonder sweerd oft crych syn.

Tot desen voeghen wy tghene by de propheten in ghebyken sin geseyt is ende ghelesen wordt Psalm xl, vi: 10: comt hier ende aenschout de wercken des Heeren, die op aerde sulcke verwoestinghe heeft aengerecht, die daermaectt, dat de cryghen ophonden tot aen het eynde der aerde, die de boghen breeckt, spiecen antwee slaet ende wageus niet vier verbrandt. Esai. ix. 4: alle oorloghe, oproer ende bebloede cleederen sullen verbrandt ende metten viere verteert worden, want ons is een kindt geboren, een soon is ons ghegeven, wiens heers-

chappye op syn schouderen is ende hy heet Wonderlyck, Raedt, Vreese, Eeuwich Vader, een vreedtsaem prince, opdat syn heerschappye groot werde ende des vreedts gheen eynde. Hidem cap. lxx. 24. Den wolff en dat lam sullen by malcanderen weyden, de leeuw sal stroo eten, ghelyck een rundt, ende de slange sal aerde eten; sy en sullen gheen schade doen, noch yet verderven op mynen gauschen heylighen berghe, spreeckt de Heere. Ende noch cap. xi. 9. Men en sal niemant quaet doen noch quetsen op mynen heylighen berghe. Voecht hierby tgheene by Sachariam wordt ghelesen cap. ix, dat Messias in syn comste de heerwaghens Ephraëm sal wtroeren metten perden ende ruyters van Jerusalem ende de bogen, die men in den crych ghebruyckt, sullen gebroken worden, want hy sal vrede leeren onder de Heydenen. Wt welcke prophecyen der heylighen propheten ghyliden naectelyck sien ende mercken condit, dat in de comste Christi door Christum onder de synen alle oorlooghe, oproer, heerwagens, ruyters, boghen ende alle crychswesen sal verstoort ende wechgenomen worden, want hy sal geen crychvorst, maer een vreedevorst syn, gheen crych leeren stichten noch aenrechten, maer vrede. Derhalven dat crychswesen desen vreedevorst syn natuer, aert ende wesen gheheel vreemdt is ende synen, die van synder aert ende nature, gheest ende sin syne, oock ongeoorloft ende onvry. Dit benestighen oock de woorden Christi op tme verscheyden reysen tot de synen ghesproken, als sy twisteden om de hoocheyt, te weten dese: ghy weet dat de wereltlycke princen heerschappye hebben ende de groote ghebruycken ghewelt onder haer; also en salt onder u niet syn; merckt doch, dat Christus door dese woorden de heerschappye ende tgewelt der wereltlycke princen, waeronder de crych ende het crychswesen behoort, den synen gauschlyck outseyt ende affspreeckt, want onder u, seyt de Heere, en salt also niet syn.

Hiertoe doet oock Jesu Christi errenstachtich bevel aen Petrum ghedaen, doen hy den Malcum de oore had de affgeslagen: doet u sweert in syn plaetse, want alle die tsweert nemen, om te slaen, die sullen metten sweer de vergaen, oft meyndt ghy, dat ick mynen Vader nu niet bidden en mach ende hy sal my seynden meer dan 12 legioenen der engelen. Waer met Christus oock de vrage synder jongeren beantwoorde, oft sy metten sweerde daerin slaen sonden? de synen also verbiedende tgewelt haerder vyanden metten wereltlycken sweerde te wederstaen, maer lydtsamelyck t cruys op te nemen, tsweert niet aen te grypen maer in syn plaetse te laten ende Godt, die machtich is een mennichte van engelen te seynden,

hoewel een eenighe genoeeh ware om de vyanden te verdelghen, de sake op te draghen. Waerdoor dan oock erachtelyck blyckt, dat de Christenen met den sweerde haer vyanden gheen wederstant doen moghen, ende volgeus dien dat haer het crychvoeren ongeoorloft is.

Dit bevestighen oock de woorden Christi tot Pilatum, gesproken van syn ryck ende jongeren, seggende: myn coninckrycke en is van dese werelt niet; waer myn coninckrycke van dese werelt, so souden myn dienaers voor my stryden, opdat ick den foden niet overgelevert en worde, maer nu en is myn coninckrycke niet van hier, etc. Hoort dese woorden Christi ende laet u die ter herte gaen. Hy Christus betuycht, leert ende bevesticht, dewyl syn coninckryck niet van deser werelt oft werelts is, dat derhalven syn jongeren voor hem te stryden ongeoorloft is. Ist dan den Christenen ongeoorloft voor het meeste ende hoochste goedt te stryden, crych te voeren ende menschenbloedt te vergieten, veelmeér ist haer ongeoorloft voor aertsche coninghen oft haer aertsche goederen crych te voeren ende met aertsche wapenen te stryden. Oft mach men om het minste goedt meer doen als om het meeste ende opperste? Dat sy verre.

Eyndelyck streckt tot een vast ende bondich bewys in deser sake, het leven Christi, alle geloovighen tot een naevolgelyck exempel voorgesteld, in welck exempel endè voorheélt, hoewel hy Christus niet alleen verschenen is, om een priester, maer oock een coninck synes ryx te syn, gheen wereltlycke macht, sweert, crych, crychswesen oft yet desgelycx en is gebleken. tEn sonde dan in syn lidmaten oft navolgers, die syn ghelyckheynt moeten betrachten, oock niet ghesien oft gevonden worden, want de Heylighe Gheest wil, dat dese als haer Heere ende Meester gheaart ende ghesint syn. Oft hebbén wy, eenen ghew apenden, geharnasten Christus? Geensius. Oft is dit weerloose, ongewapende lammeken syne jongeren, jae alle gheloovighe gheen voorbeelt? Hy is: want, so Petrus seyt i Petr. ii, 2, heeft hy ons een exempel gelaten, dat wy syne voetstappen soudén naevolgen. Is dit waerachtich, ghelyck het is, hoe can dan in syn jongeren dan crych of het crychvoeren plaetse hebben? Oft isser gelyckheynt, daer het hoofd souder wederstandt lydet, ende de leden met stercke wederstant van aertsche wapenen stryden, daer het hoofd weerloos, maer de ledematen gewapent syn, daer het hoofd hemselven in syn eyghen bloedt vervet ende voor syn vyanden wt lieffde tot haer behoudinghe wtshoyt, maer de ledematen oft jongeren het bloedt haerder vyanden tot haer vyandts verdervinghe vergieten ende

haer lichaem bloedtverwich maken, daer het hooft alleen met geestelycke wapenen in eenen geestelycken rycké régeert, tzélvé opbout ende beschermt, maer de ledematen met aertsche wapenen in een aerts regiment van aertsche dinghen regeren, cryghen, stryden ende heeftigen, weeden, bloedighen crych voeren, ende een aerts ryck soecken te bouwen ende te berchermen. Maer ghelyck het verre van daer is, dat in dese ende meer derghelycke saecken, die aen het bloedich cryghen vast syn, eenighe gelyckheynt is oft wesen can tusschen Christum ende deghene, die haer Christenen noemen ende haer den crych, crychvoeren oft met aertsche wapenen te stryden, haer vyanden te benechten ende weder te staen laten behagen ende hanteeren, also ist oock verre van de euangelische waerheynt, dat sulcke onglyckheynt in Christo ende syne lidtmaten sonde hestaen. Want in dese is gelyckheynt ende eenicheynt, so dat errenstachtich vierich gebedt Christi betuycht Joh. xvii. Heylighe Vader (biddet de Heere Jesus) bewaer se in Uwen naem, die Ghy my ghegeven hebt, opdat sy één syn, gelyck wy! ende daernaer: opdat sy alle één syn, ghelyck Gy Vader! in my ende ick in U, dat oock sy in ons één syn, etc. De lidtmaten des lichaems Christi syn dan met Christus, haer hooft ende Heere, eeusgesint Phil. ii hebben den sin Christi 1 Kor. ii: 16, die haer van Christo gegeven is, opdat sy soudén bekennen den Waerachtige ende syn in den Waerachtigen, te weten in Christo Jesu den Sone des Waerachtighen Godts, die daer is waerachtich Godt ende dat eeuwighe leven. Derhalven heeft dat crychooeren so weynich plaetse in Christi jongeren, discipelen oft ware Christenen, als het in Christo Jesu selven gevonden is oft plaetse ghehadt heeft. Want ist dat de aertsche wapenen Sauwels desen geestelycken David niét en passen ofte voegen, hoe voegen sy dan syn lidtmaten, die in synen lyne niet als steekende dystelen oft doornen, maer als liefflycke wyrancken ingelyvet syn ende met Christi eens wils ende sins syn, achttervolgende de woorden Pauli, dat sy van Christi vlees ende ghebeente syn?

Die de lidtmaten Christi het cryghen toepassen, wat doen die anders, dan dat sy eenen Christum dichten, wiens hooft aen den cruysche hangende ongewapent was en wiens ander leden ggeharnast ende met wapenen voorsien waren, die in syn handen een bloedich sweerd hadde ende syn ander lidtmaten met allerley crychrustinghe ende vrede wapenen omhaugen was? Verstaet, so een schilder so tbeeldt Christi schilderde ende eenen ygelycken ten thoone voorstelde, wat christenherte soude hem daeroner niet outsetten, den schilder strafweerdich spreken,

misgrysen ende oordeelen, dat hy den Heere Jesum groote injurie aengedaen hadde? Nochtans beelden ende schilderen sy met gemoet ende siunen op die wyse den Heere Jesum deghene, die de lidmaten Christi oft de Christenen het cryghen opdrin ghen, vry ende geoorlooft spreken, en willen noch niet misdaen nich Christum outeert hebben. O groote blindtheyt!

Wt dese wat wy nu van het bloedich crychvoeren gheseyt hebben, mocht ghy, liene vrienden! sien, hoe die woorden Christi Matth. v, 38 te verstaen syn: ghy hebt ghehoort, datter geseyt is ooge om ooge, tant om tant, maer ick segge u, ghy en sult den quaden niet wederstaen, maer ist dat u yemant aen u rechtewange slaet, dan biedt oock de ander, etc. Dat dese woorden, also sy met hetghene de Heylige Geest der prophecyeen door de propheten van den standt der kercke des Nieuwen Testaments ende tghene meer van deser materien heervoien geducht was, moeten vereenicht worden, dat sy dan sulcke limitacie ofte moeten vereenicht worden, dat sy dan sulcke limitacie ofte verclaringhe niet en counen lyden als U.L. wil, maer dat sy den navolgers Christi het wederstaen der quaden naer wettelycke aert gans verbieden ende ongeoorloft spreken. Wat verder by U.L. gheseyt is, dat Paulus de wereltlycke macht heeft aengeroepen tot bescherminge ende yet meer desghelycx, bewyst niet in der saken, want so weynich daer wt volget, dat Paulus, die tot een apostel Jesu Christi vercoren ende geroepen was, soude hebben moghen een crychsman, worden ende een apostel ende diënaer des H. Evangeliums gebleven hebben, so weynich volgtel oock van de gemeyne Christenen. t Is al te gheringhe ende foudameutloos, wat in desen door U.L. geschreven is in so een groote, seer sware, sorchelycke, peryckeloose sake, als het bloedighe, wreede, woeste crychvoeren is in der kercken Christi in te voeren, ende dat noch teghen de voorsegginghen der propheten, Christi leer, exempel ende voetstappen. Wy bidden U.L. hertelyck, dat ghy u laet welgevallen onse antwoorde en deselne met aendaecht opmerekte ende leest, totter waerhêyt te overlêsen, Godt om syn genade ende verlichtinghe te bidden, ghelyck wy dan ons helasten willen U.L. nae der lieffde aert in desen te hulpe te comen, hopende, dat de lieve Godt door syn groote vrindelyckheyt U.L. in de staende geschillen sal verlichten ende een breeder eenigheyt veroorsaken tot eenen lieffelyken voortganck in tghene ghylieden ende wy van herte veuschen, streckende ter eere Godts, verminderinghe van secten ende veler stichtinghe.

Wy vermanen ende bidden U.L. oock grondelyck te

bedencken, hoe sorchelyck het is over uwe syde in desen te dolen, also ghylieden daerdoor u sult schuldich maken aen t bloedt, dat yemant in den crych sal gestort hebben, door die vryheyt, die ghy hem tot cryghen geleert hebt. Maer al waert schoon, dat wy het rechte verstant in desen mochten missen, dwelck wy voor seecher houden, dat wy niet en doen, so en sullen wy nimmer door het affraden vant crychooeren van deghene, die ons gehoor geven, aen syn sielle schade toebrèngèn, want nimmer en jal daerdoor verdoemt worden noch verdomelyck soudighen, omdat hy het crychooeren, bloedvergieten ofte dootslaen geoloden heeft. In ulieder meyninghe is dan het meeste peryckel, sorghe ende swaricheyt geleghen, byaldien ghy in der sacken doet, ghelyck wy houden, dat ghy doet.

Dese sluytende groeten wy u altzamen hertgrondelyck: de ghenade Godts sy met u allen. Amen.

Ries to the Five Churches, 1626.

De broederschap, die nae de ordeninghe Christi ghedoopt syn ende den doop der ghelooirghen bekennen ende leerèn woonende tot Londen, Lincoln, Sarum, te Coventry ende Tyvertonnen in Engelant, wenschen wy onderschreven Leeraren der Vereenichde Ghemeenten Christi in Hollants vrede endè vermeerderinghe in ware wysheyt door Jesum Christum onsen Neer ende alghemeynen Salichmaker. Amen.

Behertichde vrinden! Wy hebben met welghevallen ontfangen seecher brieff door twee moer broederen aen ons ghesonden, waerwt wy geerne werstaen hebben twee christelycke ghenegentheyt ende herttelycke wilverdicheyt, om met onse ghemeenten ende broederschap hier in Hollant te verdraghen ende te vereenighen Dwelck wy als een bysondere deugdt in Ulieden aengemercht ende den Godt der lieffde endè des vredes daer over ghedanckt hebben, wenshende dat sodanighen yoer ter eeren Godts ende veler stichtinghe ende betèringhè onder ulieden niet op en hielde ende ooch in vele ander volchen aenghesteken werde, tot vorderinghe der eenigheyt onder de ghenaemde Christenen ende afbreuck der menuichderley verscheden vergaderinghen, die haer al met den christennaeme nae Christum noemen laten.

De twee lieve vrinden uwe broederen aen ons ghesonden, van wiens stantvasticheyt ende ghetrouwicheyt voorde saeke Christi int bestendich lyden van een lauge en verdrietighe ghevanckenisse ghylieden ghetuygenisse geeft, syn ons aenghe-naem, lieff ende weert gheweest, ende des te meer also sy door

yoer ~~em~~ christelycke eenicheyt tusschen ulieden ende ons te meer also sy door yoer om christelycke eenicheyt tusschen ulieden ende ons te voorderen haer niet en hebben laten ende ons te voorderen haer niet en hebben laten verdrieten, so eën verre reyse aen te nemen ende dat noch in onbeguamen winterdachsen tyt. Wy bidden Godt, dat hy haer de weldaet vergelde.

Wy hebben uwe schrift een ons gesonden met opmercken ghelesen ende met beyde uwe broederen ghesproken ende nerstich ondersocht toerschild in de lere tusschen u en onslieden, ende vinden tzelve tot noch toe soe groot, dat de eenicheyt, die wy, van herte ter eere Godts wenschen tusschen ulieden endé ons gualyck ofte niet en soude connen volstrecht worden.

Tengaende de schillende punten van U.L. in u schryven aen ons aengeteekent, te weten dese 1°. dat mē alle Sondagen het avontwael des Heeren behoart te houden, 2°. dat eener, die door oplegginghe der handen int bisschops ampt niet ghestelt is, de sacramenten bedienen mach, 3°. dat Christenen moghen de waarheyte eender sake met eede bevestighen, 4°. dat christenen moghen het magistraetsampt bedienen ende de misdadighe, niet nae Moysis Wet, maer nae de wetten des lants, daer sy. totten ampte geroepen worden, straffen, vleeschelycke wapenen ghebruycken, crych ende oorloghe voeren ende tghewelt haerder vyanden met gheweere wedervechten ende tegenstaen, etc. Van dese saken oft gesehil len, tusschen ulieden ende ons bestaende, hebben wy, met uwe boden ofte gesanten woorden tat des anders onderrechinghe ghehadt, maer gheen eenicheyt in der saeken connen treffen tot onsen leedtwesen.

Uwe broederen ende gesanten sullen U.L. ons montlyck ghespreck connen voordraghen, wast alles in de penne te vervaten oft u toe te schryven, soude te lanck ende te moyelyck vallen. Ghy sultet cort ende verstandelyck van uwe boden hooren moghen, die wy vertrouwen dat u de waarheys der saken oprechtelyck sullen aendienē.

Dochs hebben wy haer ter handt ghestelts cōpye van seecker brieff over een tijt geleden aen Elias Toky geschreven, waerin deguestie van den eedt ende het ampt der overheyte wordt verhandelt, grondt ende reden gestelt van onse leere ende ghevoellen in beyde punten. Deselve brieff mach U.L. verthooven ende tot aller onderrechinghe gebruyckt worden, opdat de eenicheyt, die wy van herte wenschen ende geerne saghen, mochte gevoordert ende volstrecht worden. Want in de tegenwoordighe ongelyskheyte oft sevende gheschil en soudē onse ghemeenten tot vereeninghe niet te beweghē syn, en voornamelych om t̄punct van t̄ghebruyck der wapenen ende

thouden van t bloedtgevecht. Want wy hebben in dese onse landen ghesanaecht, wat ellende, jarnmer ende lasten by eenighe dieden naeme droeghen van Doopsgesinde aengevecht ende gevloyt is wt tghemelde ghevoellen, also dat wy, beneffens dat wy voor seecken houden dat het met de gaddelycke Schrift des Nieuwen Testaments niet en verdedicht wordt, om meer ander seerghewichtige redenen tzelve onder ons niet soudén mogen in laeten cruypen oft toelaten.

Sluytelyck bidden ende begeren wy, ghylieden wilt met u broederen tot ons ghesonden verstaen ende in de vreesé Godts overleggen ende proevende woorden ende redenen, die sy mèt ons ende wy met haer ghehadt hebben, Godt, den ghever van alle goede ende volmaeckte gaven daerueffens biddende om wysheyt.

Wy, bidden oock den lieven Godt, dat Hy U.L. meer ende meer verlichte tot synder eeren, aller siellen solicheyt endé voorderinghe van vrede ende christelycke eenicheyt.

Seer behertichde vrienden! wiens welstaot wy in alle declen hertelyck wenschen, syt altramen der ghenade Godts bevolen.

In Amsterdam, desen 25 Novemb. Ao. 1626. by ons

HANS DE RIES.
REYNIER WYBR,
PEETER ANDRIESZ,
CORNELIS CLAESZ.

Translation of the Final Letter.

TO the brotherhood of churches, baptized according to Christ's ordaining, confessing and teaching Believers' baptism; residing in London, Lincoln, Sarum, Coventry, and Tiverton, in England.

We, the undersigned, ministers of the "United Churches of Christ" in Holland, wish you peace and increase in true wisdom through Jesus Christ our Lord and common Saviour. Amen.

Heart-dear friends! Through two of your brethren we received with great pleasure a certain letter which you had addressed to us. We were pleased to understand your Christian desire and hearty readiness to confer and unite with our churches and brotherhood here in Holland. We note this as a special grace in you, and have thanked the God of Love and Peace for it, hoping that such zeal for God's honour may not cease, but rather lead to improvement and edification amongst your-

selves; and also kindle in other nations a desire for unification of the so called Christians, and for a diminution of so many communities naming themselves Christians after Christ.

We welcome the two dear friends, your brethren, which you sent to us, whose stedfastness and faithfulness to the cause of Christ we admire; for which cause, as you have informed us, they suffered continued persecution, long and painful imprisonment. We loved and honoured them and this the more for their earnest efforts in the furtherance of Christian unity between yourselves and us; for their courage also in undertaking so long a journey, and that also during the unpleasant winter season. We pray that God may reward this act of well-doing.

We have attentively perused your letter to us, also discussed same with both your brethren, carefully examining the differences in the teaching between yourselves and us. We find these presenting difficulties to the union so great, that the harmony, or oneness between yourselves and us, which we, to the honour of God so heartily desire, can hardly, if at all, come to pass.

With reference to the points in dispute mentioned by you, viz.

1st. That the Lord's Supper should be administered every Sunday.

2nd. That any one, not ordained by the laying on of hands by a Bishop, may administer the Sacraments.

3rd. That Christians may by an oath certify the truthfulness of a case.

4th. That a Christian may hold the office of a magistrate; punishing evil doers not according to the laws of Moses, but those of the country. To use carnal weapons, to quell tumults, and to resist or defeat the country's enemies with gun, or in organized warfare &c.

In these matters we have tried to correct or adjust existing differences between yourselves and us, with your messengers; but, to our sorrow, we could not arrive at an agreement.

Your brethren representatives will tell you all that was said by word of mouth; too long and somewhat difficult to repeat in writing. You will receive a full statement from your messengers, who, we feel sure will present to you a concise and correct acct of all that passed.

We have, in addition, handed to them a copy of a letter, written some time ago to Elias Toky, wherein the questions of the "Oath" and the "Office of Magistracy" are fully discussed with chapter and verse in support of our teaching

and views on both points. Said letter may serve to be both instructive and convincing to yourselves; so that the unity, which we heartily wish to see, may be fostered and completed. For, under existing differences or with unsettled convictions, our churches would not be induced to agree to the proposed union; especially on the points of the use of weapon, and of warfare. We have, in these lands, had a taste of the misery, sorrow and burden caused by some bearing the name of "Dooopsgezinde" (of so called Anabaptist persuasion) who spread said perverse views, and apart from that we verily hold that in the Divine Scriptures of the New Testament nothing has been found for its defence, we could not admit of it for more than one very important reason.

In conclusion we pray and beg that you, with the brethren sent to us, will understand, and in the fear of God weigh and prove the words and conversations which they had with us, and we with them; asking God, the giver of all good and perfect gifts for wisdom from on high.

We beseech you, seek the Lord, that He may more and more enlighten you for His honour's sake, for the saving of all souls, and the promotion of peace and Christian concord.

Very heart-dear friends! whose well-being in all directions we heartily desire, we commend you all to the Grace of God.

At Amsterdam, this 25 Novr Anno 1626.

Signed

Hans De Ries
Reynier Wybr[ants]
Peeter Andriesz
Cornelis Claesz.

The Nominated Parliament of 1653.

At the Museum, 669.f.19.3 gives a list of this famous assembly. The following members are those who were, or became, or were closely allied to, Baptists. Cornwall; Robert Bennet and Francis Langdon. Devon; John Carew. Hertford; Henry Lawrence. Leicester; Henry Danvers. London; Samuel Moyer. Middlesex; Arthur Squibb. Somerset; John Pyne and Dennis Hollister. Surrey; Samuel Highland. Sussex; William Spence. Wales; Hugh Courtney and Richard Price. Co-opted; Major-general Harrison. In all, not one tenth of the whole.